

**НАПРЯМ 1. ІСМАЇЛ ГАСПРИНСЬКИЙ –
ТИТАН КРИМСЬКОТАТАРСЬКОГО НАРОДУ
ТА ТЮРКСЬКОГО СВІТУ: ПРОСВІТИТЕЛЬ,
ПИСЬМЕННИК, ПЕДАГОГ, КУЛЬТУРНИЙ
І ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ, ВИДАВЕЦЬ,
ПЕРЕКЛАДАЧ**

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-621-1-1>

Горохова Г. І.,

кандидат педагогічних наук,

викладач циклової комісії суспільних дисциплін

Відокремленого структурного підрозділу

«Кропивницький інженерний фаховий коледж

Центральноукраїнського національного технічного університету»

м. Кропивницький, Україна

**КРИМСЬКОТАТАРСЬКЕ ВИДАННЯ «ТЕРДЖИМАН» –
ГОЛОВНИЙ РУПОР НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ
КРИМСЬКИХ ТАТАР**

Ім'я Ісмаїла Гаспринського до сьогодні зберігає пам'ять, відображену в його творіннях. Він пробудив свідомість у кримськотатарській літературі та відчинив двері для нової епохи просвітництва серед мусульманських народів наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст.

Просвітницька діяльність І. Гаспринського проходила під гаслом «Єдність у мові, думці та справі» – “Dilde Fikirde İşte Birlik”. Він зробив значний внесок у зближення тюркських народів, розвиток національної культури та політичної свідомості. На його думку, спільність релігії, мови та походження є основою духовної єдності тюркських народів – і саме ця ідея лежить в основі багатьох його поглядів [4, с. 150].

Головну ж свою енергію І. Гаспринський віддав газеті «Терджиман», яку редагував аж до смерті, понад тридцять років. Газета згуртувала навколо себе місцеві культурні сили та стала важливим чинником формування національної свідомості [5, с. 171]. Перший номер «Терджимана» з'явився 10 (23) квітня 1883 р. в місті Бахчисарай. Спершу газета виходила двічі на місяць і мала лише тисячу передплатників. Проте вже в 1912 році вона стала щоденною, з понад п'ятьма тисячами передплатників у Російській імперії та за її межами: в Єгипті,

Османській імперії, Ірані, Індії та навіть у державах Магрибу. Упродовж свого існування газета «Герджиман» поєднувала літературну майстерність і глибокий аналітичний зміст, що відповідало найвищим стандартам періодики того часу [1, с. 14–15]. У межах наукової публіцистики «Герджимана» неодноразово відображалось прагнення І. Гаспринського до всебічного висвітлення культурно-наукових процесів. Зокрема, на сторінках видання з'являлися ювілейні привітання та некрологи видатних діячів науки й культури – як вітчизняного, так і зарубіжного походження. Як засвідчують публікації у «Герджимані», І. Гаспринський уважно стежив за світовими подіями і вважав за необхідне акцентувати увагу читачів на важливих аспектах суспільного, культурного та інтелектуального життя [3, с. 151]. Однією з умов дозволу на публікацію цього видання була вимога обов'язкового російськомовного перекладу. У такий спосіб влада прагнула здійснювати контроль над змістом і водночас використовувала газету як інструмент поширення ідеології про «братські народи» та доброзичливу політику Російської імперії [2, с. 2].

І. Гаспринський був не тільки журналістом, педагогом, а й видатним письменником. Іноді він публікував переклади, іноді давав самостійні писання. Любив він форму «подорожніх листів» – ніби з подорожі [5, с. 172–173]. На сторінках газети, із продовженням, публікувалися новаторські літературні твори Ісмаїла Гаспринського – оповідання і романи, а сам він став засновником літературних жанрів у кримськотатарській літературі. У цих творах відображені його прогресивні, як на ті часи, уявлення про роль жінок у суспільному житті, про важливість освіти для розвитку національної культури і науки [1, с. 15].

Видатний просвітник через публікації в газеті «Герджиман» та інші свої праці пропагував ідеї підняття культурного рівня мусульман, засвоєння ними досягнень науки, реформування освіти відповідно до передових європейських стандартів, захисту прав мусульманських жінок, міжнародного діалогу між слов'янами й тюрками, а також виступав проти еміграції кримських татар.

Таким чином, він прагнув до об'єднання тюркських народів. Одним із інструментів для цього, безумовно, була газета, яку він бачив надійним каналом між владою та суспільством: читачі отримували з неї актуальну інформацію про урядові рішення, а влада – відомості про потреби й настрої суспільства [7, с. 141].

З позиції мовної політики джадидизму, І. Гаспринський вважав мову ключовою основою для загальнотюркської солідарності. Тому, перш за все, він прагнув здійснити мовну реформу. Однак, ідея «єдності в мові» не могла реалізуватися автоматично, адже, незважаючи на типологічну схожість і спільну лексику, мови тюркських народів суттєво відрізнялися між собою. Для зближення тюркських народів він намагався

створити загальнотюркську літературну мову на основі спрощеної османської з елементами кримськотатарської [6, с. 27–28].

І. Гаспринський вирізнявся значним літературним талантом і майстерністю володіння словом, завдяки чому сформував власний художній стиль, що характеризувався простотою, лаконічністю та доступністю. Саме така мова найбільш відповідала його просвітницькій меті – об'єднати мусульманське населення та сприяти зростанню його правової й загальної освіченості.

Яскравим прикладом реалізації цих ідей стала газета «Терджиман», яка відіграла ключову роль у формуванні спільного інформаційного простору для тюркських народів. Як зазначають дослідники, це видання мало велике значення для всього тюркського світу. За висловом академіка А. Кримського: «За довгий час свого виходу в світ газета Ісм. Гаспринського надбала собі вагу не вузько-кримську, ба спільнотюркську, розходячись геть-далеко поза кордонами Російської імперії (навіть в Індії). А в Росії, аж доки не настала революція 1905 р., «Терджиман» була єдина (або трохи чи не єдина) мусульманська газета з величезним впливом на всіх тюрків» [5, с. 172].

Татарський просвітник Джамалетдін Валіді навіть говорив, що «Терджиман» була для мусульманського світу важливішою, ніж газета “Times” для Європи. Таким чином, це видання стало не просто джерелом новин, а справжнім культурним кодом для мусульманських народів [3, с. 150].

Значущість «Терджимана» полягала не лише у впливовості, а й у його унікальній ролі в історії кримськотатарського та загальнотюркського культурного простору. Це було перше періодичне видання кримських татар, що відіграло ключову роль у розвитку культури, літератури та освіти тюркських народів. Крім того, воно стало зразком для формування публіцистичного стилю та національної журналістики. Саме на основі принципів та ідей, викладених на його сторінках, виросло ціле покоління науковців, письменників, учителів і політичних діячів [3, с. 150].

Змістовий аналіз матеріалів виявив, що цікавою особливістю заміток, опублікованих у «Терджимані», є те, що вони рідко мають суто фактологічний характер. Навпаки, тексти часто включають розгорнуту оцінку подій, яку подає І. Гаспринський, а також містять морально-повчальні елементи. Таким чином, замітки виконують не лише інформаційну, а й аналітичну функцію, що значно підвищує їх просвітницьку цінність.

У контексті жанрового розмаїття публіцистики «Терджиману», ще одним прикладом інформаційного жанру є кореспонденція. Зокрема, звертаючись до цього формату, І. Гаспринський висвітлював соціальні проблеми, економічне становище та політичні реалії в окремих регіонах, населених тюркомовними народами. Варто зазначити, що такі тексти не лише інформували читача, а й сприяли формуванню суспільної думки щодо актуальних питань тогочасного життя.

Саме на сторінках газети «Терджиман» почав зароджуватися жанр аналітичної статті, який відіграв важливу роль у розвитку національної публіцистики. Кожен новий номер «Терджиману» відкривався аналітичною редакційною статтею, яка публікувалася регулярно. Зазвичай, саме ці тексти ставали «стрижнем» випуску. Варто підкреслити, що лейтмотивом таких статей були слова І. Гаспринського, надруковані ще у першому номері: «Розпочинаючи справу в ім'я Аллаха, беремося за перо задля служіння правді та просвіті» [3, с. 151]. У тематичному плані статті в «Терджимані» мали надзвичайно широкий спектр і охоплювали майже всі сфери життя кримських татар. Зокрема, в них порушувалися навіть складні й делікатні питання співіснування різних національностей та релігій в межах однієї держави. Ці публікації свідчать про те, що І. Гаспринський уважно добирав факти, глибоко їх аналізував, показував причинно-наслідкові зв'язки та докладно обґрунтовував свої погляди.

З огляду на історичне значення, перше періодичне видання кримських татар, газета «Терджиман», заклало міцну основу для розвитку освіти та виховання серед широких верств населення. Крім того, воно відіграло важливу роль у поширенні ідей міжкультурного діалогу на засадах рівності, що було особливо актуальним в умовах багатонаціональної держави [3, с. 153].

Список використаних джерел:

1. Гаспринський І. Молла Аббас. Вибрані літературні твори: кримськотатарська проза українською. 2-ге вид. Київ : «Майстер книг», 2024. 256 с.

2. Гаспринський І. Рання публіцистика: 1879–1886 рр. Харків : Фоліо, 2023. 285 с.

3. Динікова Л. Ш. Жанрова структура першого кримськотатарського періодичного видання «Терджиман». *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Журналістика*. 2023. Том 34 (73). № 1. Ч. 2. С. 149–154.

4. Динікова Л., Новак О. Ісмаїл Гаспринський: власне просвітництво заради просвітництва кримськотатарського етносу. *Культура народів Причорномор'я*: науковий журнал. Симферополь : ТНУ ім. В. І. Вернадського. 2012. № 237. С. 147–151.

5. Кримський А. Література кримських татар. *Студії з Криму I–IX: збірник історично-філологічного відділу Всеукраїнської Академії Наук*. 1930. № 89. С. 165–191.

6. Петриченко І. Ісмаїл Гаспринський – реформатор освіти кримських татар. *Матеріали науково-практичної конференції «Сьомі Фльорівські читання»*. Чернівці: НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2022. С. 27–29.

7. Яблоновська Н. Ісмаїл Гаспринський про функції газети «Терджиман». *Журналістика: науковий збірник*. Київ : Інститут журналістики КНУ імені Тараса Шевченка. 2013. Вип. 12 (37). С. 140–146.